

ՎԱՅԱԳՆ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ԸՆՏԱՆԻՔԻ ՍՈՑԻԱԼ-ՄԱՆԿԱԿԱՐԺԱԿԱՆ ՆԵՐՈՒԺԸ

Անձի ձևավորման գործում կարևոր գործառույթ է իրականացնում ընտանիքը:

Կան մի քանի մոտեցումներ ընտանիքի՝ որպես սոցիալ-մանկավարժական երևույթի, ուսումնասիրմանը՝ համակարգակառուցվածքային, սոցիոլոգիական, գործունային, տարբերակված, արժեքային, գործառութային:

Համակարգակառուցվածքային մոտեցումը մշակվել է Ի.Վ. Բեստուժևա-Լադայի, Կ. Վիտեկի, Ս.Ի. Գոլոդի, Ա. Բ. Օռլովի կողմից:

Տվյալ մոտեցման ենթատեքստով մանրամասն վերլուծության են ենթարկվում այնպիսի հասկացություններ, ինչպիսիք են ընտանեկան կառուցվածքը, ամուսնության որակը, երեխա ունենալու պահանջմունքը, դեռահասների դաստիարակության հաջողությունը, ընտանեկան իշխանությունը և առաջատարությունը, ընտանիքի պատմական տիպը:

Առավել ուսումնասիրված հիմնախնդիրներից են ամուսնության արժեքների դասակարգումը, ամուսնալուծություն առաջացնող ռիսկի գործոնների տիպաբանությունը, ամուսնական հակասությունների տիպաբանությունը, ընտանիքի արժեքների տիպաբանությունը, ամբողջ ընտանիքի տիպաբանությունը:

Առավել հետաքրքիր հայեցակարգային մոտեցումների մեջ ուշագրավ են վերարտադրական վարքագծի, ծնելիության պատմական տիպերի համակարգի վրա կենսապայմանների ներգործության հայեցակարգերը:

Հետազոտողները տարբեր հասարակությունների ընտանեկան կառուցվածքը համեմատում են վեց չափանիշներով՝ ընտանիքի ձևով, ամուսնության ձևով, իշխանության բաշխման օրինակով, զուգընկերոջ, բնականության վայրի ընտրությամբ, ինչպես նաև ծագմամբ և գույքի ժառանգման եղանակով:

Տվյալ մոտեցման շրջանակներում առանձնացվում է ամուսնության մի քանի տիպ՝

ա) իդեալական ամուսնությունից մինչև ամուսնալուծության փուլում գտնվող ամուսնությունը, իդեալական,

բ) ամբողջությամբ վերցրած լավ,

զ) հուզական – խանգարված՝ գիտակցական անհավատարմությամբ,
ե) ամուսնալուծության եզրին,

զ) ամուսնալուծության փուլում, ինչպես նաև ընտանիքի չորս տիպ.
ներդաշնակ, քայքայված, բաժանված, թերի:

Համակարգակառուցվածքային մոտեցման տեսանկյունից որպես ընտանիքի անխզելի բնութագրեր դիտվում են նրա կառուցվածքը, գործառնությունը և զարգացման դինամիկան: Ելնելով դրանից, առանձնացվում են ընտանիքի մասին գիտելիքների երեք խումբ:

Առաջին խումբը ընդհանուր սոցիոլոգիականն է, որի մեջ մտնում են գիտելիքները ընտանիքի էության մասին («երիտասարդ ընտանիք», «թերի ընտանիք»), մարդու կյանքում ընտանիքի կարևորության մասին, հասարակության կառուցվածքում ընտանիքի տեղի մասին, ընտանիքի արժեքների մասին, ընտանիքի տիպերի մասին, ժամանակակից երիտասարդ ընտանիքի զարգացման դինամիկայի և միտումների մասին:

Երկրորդ խումբը ներկայացված է ընտանիքի՝ որպես դաստիարակչական հաստատության մասին, գիտելիքների ամբողջությամբ: Այստեղ ընդգրկված են գիտելիքները ընտանեկան դաստիարակության յուրահատկության մասին, ընտանիքի ու դրա բաղադրիչների դաստիարակչական ներուժի մասին, ընտանեկան դաստիարակության տիպերի ու ոճերի մասին, ընտանիքում սոցիալական դերի մասին, ընտանեկան դաստիարակության հայեցակարգերի մասին, ընտանեկան իրավունքի մասին:

Երրորդ խումբը պարունակում է գիտելիքներ «ուսուցիչ-ծնող-երեխա» համակարգում հարաբերությունների բնույթի ու դժվարությունների մասին: Դրանք գիտելիքներ են այն մասին, թե ինչպես են այդ հարաբերություններում իրականացվում համաձայնագրված, համագործակցությունը, համաստեղծագործությունը, ինչպես նաև մանկավարժական գործընթացի սուբյեկտների հարաբերություններում տիպական դժվարությունների մասին:

Ընտանիքի ուսումնասիրման նկատմամբ մոտեցումը «հակամարտությունների տեսության» դիրքերից գիտության մեջ ներկայացրել են գիտնականներ Ն. Սմելգերը, Ս. Ն. Բույանովը: Այդ մոտեցումը բացահայտում է ընտանիքում հակամարտության խափանիչ և արարիչ կողմերը, ընտանեկան զանազան հակամարտությունների դրական հանգուցալուծման հնարավորություններն ու պայմանները: Սոցիոլոգիական մոտեցումը քննության է առնում ընտանիքի սոցիալական էությունը և դրա փոխգործակցությունը հասարակության այլ հաստատությունների հետ: Այդ ուղղությունը ներկայացրել են այնպիսի գիտնականներ, ինչպիսիք են Ա. Գ. Խարչևը, Օ. Կ. Վասիլևան, Զ.Ա. Յանկովան, Տ. Պարսոնսը, Ռ. Բեիլը:

Տարբերակված մոտեցումը հնարավորություն է տալիս բացահայտել ծնողների հետ ուսուցչի տարբերակված աշխատանքի խնդիրներն ու միջոց-

ները, հաշվի առնելով ընտանիքի ժամանակակից տիպականացումը: Այն ներկայացված է Գ.Ի. Կուցեբոյի, Ե.Ի. Նասեդկինայի աշխատանքներում:

Մեր հետազոտության հիմնախնդրի առումով նշված մոտեցումների մեջ զգալի հետաքրքրություն է ներկայացնում արժեքային մոտեցումը, որը մշակվել է ռուս գիտնականներ Լ.Ս. Արխանգելսկու, Ի.Վ. Բեստուժևա-Լադայի, Ս.Ի. Գոլդի, Վ.Ա. Կարակովսկու, Ա.Վ. Կիրյանովայի և այլոց կողմից:

Ընտանիքի հաստատության ուսումնասիրմանը արժեքային մոտեցումը ձևավորվում է փիլիսոփայության, սոցիալական հոգեբանության, իրավունքի, ժողովրդագրության, ազգագրության, բարոյագիտության, մանկավարժության, տնտեսագիտության ու սոցիոլոգիայի համատեքստում: Արժեքային քննարկումը ենթադրում է ընտանիքի մասին բոլոր գիտելիքների ինտեգրացում, այլ ոչ թե որևէ կողմի առանձնացում: Արժեքային մոտեցումը հնարավորություն է տալիս քննության առնել ընտանիքը որպես սոցիալական առումով կարևոր արժեք, որ մշակել է մարդկությունը, գիտակցել այդ իրողությունը զարգացող սոցիումի մեջ ու միաժամանակ ուսումնասիրել ընտանիքը որպես անձնային (սուբյեկտիվ) արժեք:

Առավել մշակվածը (այդ թվում սոցիալ-հոգեբանական առումով) ընտանիքի ուսումնասիրման նկատմամբ գործառության մոտեցումն է, որը դիտարկված է Մ.Ս. Մացկովսկու, Ա. Պ. Ջառստրովցևի, Ա. Գ. Խրիպկովայի և այլոց աշխատություններում:

Գործառնականության կողմնակիցները ընտանիքը քննության են առնում նրա այն գործառույթների կամ գործունեության ձևերի տեսանկյունից, որոնց միջոցով բավարարվում են ինչպես հասարակության, այնպես էլ անհատների՝ ընտանիքի անդամների պահանջմունքները:

Կան ընտանիքի հիմնական գործառույթների տարբեր ձևակերպումներ ու դասակարգումներ: Այսպես, Գ.Ս. Սվերդկովը և Վ.Ա. Ռյասենցևը որպես կարևորագույններ նշում են տոհմի շարունակման դաստիարակչական, տնտեսական ու փոխօգնության գործառույթները:

Ս.Դ. Լապտեմկոյի կարծիքով ընտանիքի հիմնարար գործառույթները պետք է համարել սոցիալ-կենցաղային, վերարտադրության, իր անդամների դաստիարակչական և ժամանցի կազմակերպման գործառույթները:

Ն.Գ. Յորկևիչն ընդգծում է հոգևոր հաղորդակցման, միջսեռային, մանկածնության, դաստիարակության գործընթացում համագործակցության, տնային տնտեսության վարման և անհրաժեշտ միջոցների հայթայթման, ժամանցի կազմակերպման, բարոյական ու նյութական փոխադարձ աջակցության գործառույթների կարևորագույն նշանակությունը:

Ա.Գ. Խարչևը նշում է ընտանիքի այնպիսի գործառույթներ, ինչպիսիք են բնակչության վերարտադրությունը, տնտեսական, դաստիարակչական գործառույթները, սպառման ու ժամանցի կազմակերպումը:

Այսպիսով, հետազոտողների մեծամասնության հայացքները համընկնում են այն հարցում, որ ընտանիքի կարևորագույն գործառույթներից են վերարտադրության, դաստիարակչական, տնտեսակենցաղային, տնտեսական, սկզբնական սոցիալականացման և սոցիալական վերահսկողության, հոգևոր հաղորդակցման, ժամանցի, հուզական, սեռական գործառույթները:

Դիմենք ընտանիքի այն հիմնական գործառույթների ըննարկմանը, որոնք ամենից առաջ կապված են դրանց դաստիարակչական հնարավորությունների հետ:

Ընտանեկան կյանքի նյութական հիմքը ձևավորվում է տնտեսական-տնտեսագիտական գործառույթի իրականացման միջոցով: Որպես կանոն, ընտանիքի անդամները համատեղ ապրում են որոշակի բնակարանությունում, որը համարվում է նրանց անձնականը, պետականը և այլն: Ընտանիքին ունի որոշակի բյուջե, որն առաջանում է հիմնականում նրա աշխատող անդամների եկամուտներից: Բյուջեն ծախսվում է ընտանեկան անհատական և ընդհանուր պահանջմունքների բավարարման նպատակով:

Ընտանիքում տնտեսական-տնտեսագիտական գործառույթի իրականացման առանձնահատկությունները կապված են փոխհարաբերությունների բնույթի հետ: Այն է. տնտեսական-կենցաղային աշխատանքի արդար բաշխումը ծնողների և երեխաների միջև, որը, որպես կանոն, նպաստում է ամուսնական հարաբերությունների ամրապնդմանը և երեխաների աշխատանքային դաստիարակությանը: Ընտանիքի առավել կարևոր ու միաժամանակ բարդ գործառույթներից կարելի է համարել հուզական-հոգեբանականը՝ բարոյահոգեբանական պայմանների ստեղծումը հանգստի և ժամանցի անցկացման համար, ներընտանեկան վարքի մտերմական բնագավառների կարգավորումը և այլն: Ընտանիքի բազմաթիվ հետազոտությունների տվյալները վկայում են, որ ժամանակակից ընտանիքում նրա անդամների հուզական փոխշփումներն հսկայական, վճռական դեր:

Ընտանիքի կարևորագույն ժառանգական գործառույթ է երեխաների ծնունդն ու դաստիարակումը: Մի շարք հեղինակներ (Ե.Գ.Բալաշկին, Է.Կ.Վասիլևա և ուրիշներ) այդ գործառույթը բաժանում են երկու բաղադրիչի՝ մարդկային տոհմի շարունակման գործառույթ և երեխաների դաստիարակության գործառույթ: Ներկայումս ավելի ու ավելի մեծ նշանակություն է ստանում ընտանիքի կրթական գործառույթը, իր երեխաների մտավոր մակարդակի և նրանց գիտելիքների որակի բարձրացմանը նպատակամղված նրա գործունեությունը: Բարեփոխվող սոցիումի պայմաններում շեշտակի աճել է այդ գործոնի անձնային և հասարակական կարևորությունը, քանզի հենց մտավոր զարգացման մակարդակն է որոշում անձի հարմարվողական հնարավորությունները և սոցիալ-տնտեսական վերափոխումների հաջողությունը:

Ընտանիքի կատարած կարևորագույն գործառնություններից է դաստիարակչական գործառնությունը: Դրա իրականացմամբ մեծապես պայմանավորված է թե՛երեխայի ապագան, թե՛ ընտանիքի ճակատագիրը և թե՛ ամուսինների երջանկությունը:

Ընտանիքի դաստիարակչական (ավելի լայն՝ սոցիալ-մանկավարժական) հնարավորություններն անձի ձևավորման գործում իրականացվում են նրա գործունեության բոլոր կողմերի միջոցով: Առաջադրված հիմնախնդրի լուծման համար անհրաժեշտ է դաստիարակչական ներուժի՝ որպես մանկավարժական երեկության ուսումնասիրումը: Դիմելով տեղեկատու գրականությանը՝ մենք բացահայտեցինք, որ «ներուժականություն» (լատիներեն potentia-թաքնված ուժ) բառը սահմանված է որպես «հնարավորություն, որպես առկա ուժեր, որոնք կարող են գործի դրվել և օգտագործվել»: Համապատասխանաբար, «ներուժը» որպես հասկացություն նշանակում է «այս կամ այն երևույթին, գործընթացին, հասարակական կամ բնական-կենսաբանական օրգանիզմին ներքուստ հատուկ հետագա աճի, զարգացման ու ինքնազարգացման՝ որպես որոշակի ամբողջականության, համակարգի հնարավորություն»:

Ընտանիքի վերաբերյալ կարելի է խոսել նրա ամբողջ ներուժի մասին, իսկ դրա հետ մեկտեղ նաև նրա տնտեսական, մշակութային, բարոյական, արարչական, սոսարեկոյի նշանակում է «ներքին, ընտանիքին հատուկ առկա հնարավորություններ՝ անձի ձևավորման գործում, օբյեկտիվ ու սուբյեկտիվ հնարավորություններ, որոնք իրականացնում են ինչպես գիտակցաբար, այնպես էլ տարերայնորեն»: Ընտանիքի դաստիարակչական ներուժը կարելի է պատկերացնել որպես հասարակական հարաբերություններով ու սոցիալական միջավայրով պայմանավորված նրա այն հնարավորությունների զարգացման աստիճան, որի շնորհիվ իրականացվում է ընտանիքի դաստիարակչական գործառնությո՜ւնը՝ ուղղված անձի ձևավորմանը:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Архангельский Л.М. Ценностные ориентации и нравственное развития личности.-М.: Знание, 1978.
2. Балашкин Е. Г. Социальная сущность семьи. — М.: Знание 1969.- 98с.
3. Бестужева-Лада И.В. Ступенки к семейному счастью.-М.: Мысль, 1989.
4. Буянов М.М. Ребенок из неблагополучной семьи. Записи детского психиатра: Кн. для учителей и родителей.-М.: Просвещение, 1989.
5. Караковский Б.А. Стать человеком. Общечеловеческие ценности-основа целостного учебно-воспитательного процесса. М.: Знание
6. Лаптеков С. Д. Мораль и семья.-Минск, 1967
7. Титаренко В. Я. Семья и формирование личности.-М.: Мысль, 1987
8. Харчев А.Г., Пауковский И. С. Современная семья и ее проблемы.- М.: 1987.